

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

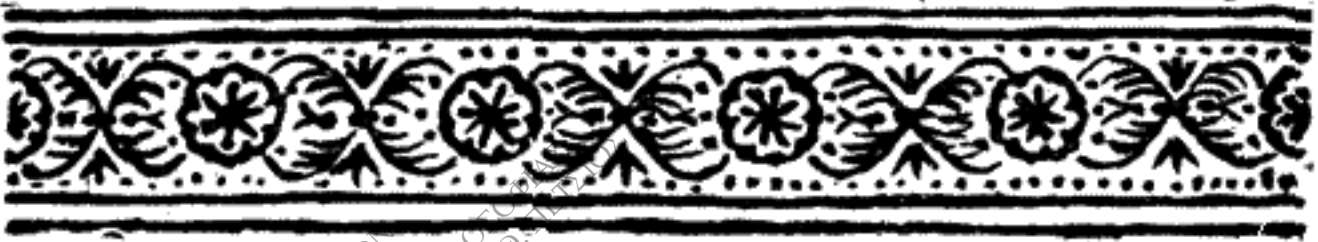
ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ—ΙΟΥΝΙΟΣ

1930

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^Α, ΕΚΔΟΤΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ", — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ, 50
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Γ.Δ της Κ.ρ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Ο ΣΠΕΓΚΛΕΡ ΚΑΙ Η ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ (*)

Α'.

Κύριοι και κυρίες

Το θέμα μου είναι βαρύν και δύσκολο, συγχρόνως δὲ τόσο ἐκτεταμένο, ὥστε εἶναι ἀδύνατο νὰ τὸ ἐξαντλήσω στὶς δυὸ αὐτὲς διαλέξεις. Γι' αὐτὸ πολλές ὥρες σκέφθηκα κι' ἐδίστασα ἀνάμεσα στὶς δυὸ πιθανότητες, ἢ νὰ τὸ ἀπλοποιήσω ὅσο θὰ χρειαζόταν γιὰ νὰ γίνῃ εὐκολονόητο κ' εὐχάριστο, φτωχαίνοντάς το ἔτσι ἀνυπολόγιστα, ἢ τὸ ἐναντίο, νὰ προσπαθῆσω νὰ τὸ συμπυκνώσω καὶ νὰ δώσω ὅλο τὸ περιεχόμενο τοῦ ἔργου τοῦ Spengler σὲ σύντομες καὶ περιεκτικὲς φράσεις, πού θὰ προϋπόθεταν διαρκῆ ἔνταση καὶ πολλὰ ἀλλοτρώματα τῆς σκέψης τοῦ ἀκροατοῦ. Οὔτε τὸ πρῶτο οὔτε τὸ δεύτερο ἦταν δυνατό, ἀν λογαριαζώμε ὅτι τὸ κύριο ἔργο τοῦ Spengler, ὁ «Ξεπεσμός τῆς Δύσης», ἔχει περίπου 1200 μεγάλες καὶ πυκνοτυπωμένες σελίδες, καὶ ὅτι ἀπὸ τῶρα κι' ὅλας, λίγα χρόνια μετὰ τὴν ἐκδόσῃ του, ἔγινε αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη νὰ σχολιασθῇ. Καὶ πρῶτον καὶ ἡ ἀγγλικὴ του μετάφραση ἐκδόθη με ἀπειρα σχόλια, με τὸ σκοπὸ νὰ ξεδιαλύνουν κάπως τὴν ἐξαιρετικὰ συνθετικὴ σκέψη τοῦ συγγραφέως καὶ νὰ δώσουν στὸν ἀναγνώστη τὴν εὐκολία νὰ τὸν παρακολουθήσει χωρὶς ν' ἀναγκάζεται κάθε βῆμα νὰ γίνῃται ἐρευνητής. Προτίμησα λοιπὸν νὰ σᾶς δώσω μερικὲς μόνον ἀπόψεις τοῦ ἔργου, τίς κυριώτερες κατὰ τὴ γνώμη μου, καὶ ν' ἀφήσω τὴ συνολικὴ ἀνάλυση, τὴν κριτικὴ καὶ τὴ στάση πού νομίζω ὅτι πρέπει νὰ πάρῃ ἀπέναντί του ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ φιλοσοφικὴ συνείδηση τοῦ καιροῦ μας, γιὰ μιὰ ἐργασία κατοπινῇ, στὴν ὁποία οἱ διαλέξεις αὐτὲς θὰ

χρησιμέψουν ὡς ποῦμε ὡσὰν προοίμιο. Πρέπει ἀκόμη νὰ τονίσω πῶς τὸ κύρος κι' ἡ πειστικότητα πού ἔχει γιὰ πολλοὺς ἀναγνώστες τὸ ἔργο τοῦ Spengler, ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος στὸ δυνατὸ προσωπικὸ τόνο τοῦ ὕφους του, πρᾶγμα πού βέβαια θὰ λείψῃ ἀπὸ τίς διαλέξεις αὐτὲς. Ἄν ὅμως, παρὰ τίς δυσκολίες αὐτὲς, ἐδιάλεξα ὡς θέμα ὁμιλίας τὴ θεωρία τοῦ Spengler γιὰ τὴ μορφολογία τῆς ἱστορίας, τὸ ἔκανα γιὰ τὸν ἐξῆς λόγο: τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας ἐπῆρε καὶ στὸν τόπο μας τεράστια σημασία τὰ τελευταία τοῦτα χρόνια, ἀπὸ τότε πού ἡ θεωρία τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ μπῆκε στὴ ζωὴ μας, ὅχι τόσο σὰν ἐπιστημονικὴ ἐξέταση τῶν νόμων πού κυβεροῦν τὴν ἐξέλιξη τῆς ἀνθρωπότητας, ὅσο σὰν μαχητικὸ ὄπλο τῆς πολιτικῆς. Ἡ θεωρία αὐτὴ ἔχει καταπληχτικὲς ἀξιώσεις καὶ κεραυνοβολεῖ κάθε τυχόν ἀντίρρηση μετὰ τὴ συστηματικὴ καὶ γενικὴ ἐπιστημονικὴ συνοχὴ πού παρουσιάζει στὴν ἐπιφάνεια.

Θέλησα λοιπὸν νὰ δείξω ὅτι ὑπάρχουν ἄλλες θεωρίες τῆς ἱστορίας πὺδ γενικὲς, ἐπίσης ἀν ὅχι περισσότερο βασισμένες στὴ γνώση καὶ στὴ μελέτη, πού μετὰ τὴ σειρά τους ἐξηγοῦν ἀπὸ τίς προϋποθέσεις τους τὸν ἱστορικὸ ὕλισμὸ ὡς ἓνα φαινόμενο περιορισμένης χρονικῆς διαρκείας, πού προῆλθε ἀπὸ ἄλλα γενικώτερα φαινόμενα μιᾶς ὀρισμένης περιόδου, ἀκριβῶς αὐτῆς πού διανύομε τῶρα στὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη τῆς ἀνθρωπότητας. Θὰ σᾶς ποῦν ὅτι ὁ Spengler ἔχει κι' ὅλας σήμερα ξεπεραστεῖ κι' ὅτι εἶναι ἀντιδραστικὸς. Ἄλλ' ἢ δευτέρη ἀντίρρηση δὲν ἔχει κατὰ τὴ γνώμη μου κανένα βάρος: εἶναι πολὺ εὐκολο νὰ ξεμπερδεύομε ὅλες τίς ἰδέες κολλώντας τῆς τίς ἐτικέτες προοδευτικὲς καὶ ἀντιδραστικὲς, καὶ νὰ τίς χωρίζομε ἔτσι σὲ πρόβια καὶ σὲ ἐρίφια: κάποτε ἢ κόλλα δὲν πιάνει ἄλλως τε.

(*) Δυὸ διαλέξεις. Ἐγένον στὴν αἴθουσα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τὸν π. Ἀπρίλιο.

Κι' ὅσο γιὰ τὸ πρῶτο, ὅτι ἔχει σήμερα ξεπεραστεῖ, κι' ἂν ἀκόμα εἶναι ἀλήθεια, δὲν εἶναι λόγος νὰ μὴ τὸν μελετήσωμε, ἰδίως στὴν Ἑλλάδα, ὅπου δὲν τὸν ἐγνωρίσαμε καθόλου. Αὐτὸ τὸ λέμε πάντα ἀμέσως μετὰ τὴν περίοδο ὅπου μιὰ θεωρία εἶναι πολὺ κλινοτροπή καὶ μᾶς ξαφνιαίνει· κατόπι μπαίνει κι' αὐτὴ στὸν κοινὸ πνευματικὸ θησαυρὸ καὶ προσθέτει τὸν τόνο τῆς στὴν ἀπομονικὴ συναυλία τοῦ ἀνθρώπινου στοχασμοῦ.

Τὸ κεντρικὸ πρόβλημα γιὰ τὸν Spengler εἶναι τοῦτο: Ὑπάρχει φιλοσοφικὴ μεταφυσικὴ διάρθρωση τῆς ἱστορικῆς ἀνθρωπότητος; ὑπάρχουν δηλ. ὠρισμένοι νόμοι ποὺ κυβερνοῦν τὴν ἐξέλιξή της, περνᾶει ὠρισμένες βαθμίδες ποὺ ἡ διαδοχὴ τους δὲν ἐπιδέχεται καμμιάν ἐξαίρεση; Ἄλλὰ γιὰ νὰ δώσωμε σ' αὐτὸ μίαν ἀπάντησιν, πρέπει νὰ προηγηθῇ μιὰ ἄλλη ἐρώτησις; Τί εἶναι πολιτισμὸς; καὶ κατὰ πόσο οἱ ἐκδηλώσεις του, — θρησκεία, γλῶσσα, πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ ὀργάνωσις, τέχνη, ἐπιστήμη, ἥθη κλ. — ἔχουν μεταξὺ τους ἀνγκαστικὴν — ὄχι αἰτιατὴν — συνοχήν, εἶναι ἐπομένως σύμβολα ἐνὸς ἐνιαίου ἀοράτου ρεύματος κάτωθι τους; Ἐδῶ πρέπει νὰ ἐξηγήσω ὅτι θὰ μεταχειρίζομαι τὴ λέξιν πολιτισμὸς γιὰ νὰ ἀποδώσω τὸν ὅρο Kultur. Ὅσο γιὰ τὴ λέξιν Civilisation, ποὺ ὁ Spengler ἀντιθέτει κατὰ πολλὰ στὴν Kultur, θὰ μεταχειρισθῶ προσωρινὰ καὶ τελείως συμβατικὰ τὸν ὅρο «ἐκπολιτισμὸς» μὲ τὴν ἀρχαία σημασίαν τῆς πρόθεσις «ἐκ» ποὺ σημαίνει συγχρόνως τελειότητι καὶ τέλος, π. χ. ἐκμανθάνω, ἐκδιδάσκω, ἐκπνέω, ἐκφέρω κ.τ.λ. Ἐκπολιτισμὸς θὰ σημαίνει λοιπὸν τὴν τελευταίαν φάσιν ἐνὸς πολιτισμοῦ, μιᾶς Kultur, ὅπου οἱ διανοητικὲς καὶ τεχνικὲς ἱκανότητες φθάνουν στὴν ἀνώτερή τους ἀκμὴν, ἀλλὰ ὅπου χάνονται ὠρισμένως ψυχικὲς μεταφυσικὲς ιδιότητες τοῦ κοινωνικοῦ βίου, γιὰ τίς ὁποῖες θὰ μιλήσωμε παρακάτω. Θὰ ἦταν βέβαια καλότερον ἂν μπορούσαμε νὰ κρατήσωμε τὴ λέξιν πολιτισμὸς γιὰ ν' ἀποδώσωμε τὸ Civilisation καὶ νὰ ἔχωμε ἄλλον ὅρο γιὰ τὴν Kultur. Ἄλλὰ ἀπὸ τοὺς δύο ποὺ ξέρω νὰ ἔχουν προταθῇ, «ἡμέρωσις» καὶ «παιδεία», δὲν μπορῶ νὰ πάρω κανένα, γιὰτὶ σημαίνουν στὴ γλῶσσάν μας πράγματα ὅλως ὀλίγου διαφορετικὰ καὶ θὰ ἦταν βιασμὸς τῆς γλώσσας νὰ τοὺς υἱοθετήσωμε· θὰ ἦμουν ὅμως εὐγνώμων γιὰ ὅποιονδήποτε ἄλλον, πῶς κατάλληλον ὑπόδειξιν.

Τὸ γνωσεολογικὸ πρόβλημα εἶναι στὸ κέντρο κάθε νεώτερης φιλοσοφίας· μᾶς ἐνδιαφέρει περισσότερο κάθε φορὰ ὄχι τὸ τί εἶναι, ἀλλὰ τὸ πῶς τὸ γνωρίζομε καὶ ἡ δυνατότητις ἢ ὄχι νὰ τὸ γνωρίζομε. Τὸ ἴδιον καὶ γιὰ τὸν Spengler, πρὶν ἀπὸ τὸ καθαυτὸ πρόβλημα τῶν νόμων τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης, προβάλει ἡ ἐρώτησις: τί εἶδους εἶναι αὐτοὶ οἱ νόμοι; Καὶ πῶς, δηλαδὴ μὲ ποιά ψυχικὴ ἢ διανοητικὴ ἱκανότητα, τοὺς γνωρίζομε; Ὁ νοῦς, ἡ διανόησις ἐνδιαφέρεται κυρίως νὰ δώσῃ ἐνότητα καὶ τάξιν, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ τίς κυριαρχήσῃ στίς ἐντυπώσεις τῶν αἰσθήσεων ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸ κόσμον· τὴν ἐνότητα αὐτὴ τὴ δίνει μὲ τοὺς μαθηματικοὺς ποσοτικούς νόμους καὶ μὲ τὴν αἰτιατὴν σχέσιν τῶν φαινομένων. Ὅταν λέμε λοιπὸν ὅτι ἡ φύσις κυβερνᾶται ἀπὸ τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος ποὺ δὲν ἐπιδέχεται καμμιάν ἐξαίρεσιν, αὐτὸ σημαίνει ὅτι μόνον κάτω ἀπ' αὐτὴ τὴν «κατηγορίαν» μᾶς εἶναι δυνατόν νὰ νοήσωμε τὸν κόσμον γύρω μας καὶ νὰ μεταχειρισθῶμε τὰ φυσικὰ φαινόμενα. Ὅπως ἔδειξε μὲ τὴν ἀνάλυσίν του ὁ Hume, ἡ αἰτιότητα δὲν ἔχει ἄλλο περιεχόμενον παρὰ τὴν ἀναγκαστικὴν ἀκολουθίαν ποὺ μπορεῖ, καὶ μάλιστα πρέπει, νὰ ἐπαναλαμβάνεται ἐπ' ἀπειρον καὶ ὅπωςδήποτε καὶ ὅποτεδήποτε παρουσιάζονται οἱ ἴδιες συνθηκαί. Προχωρώντας βαθύτερα στὴν ἀνάλυσιν, ὁ Bergson ἔδειξε ὅτι αὐτὸ τὸ ὅποτεδήποτε σημαίνει ἀκριβῶς ὅτι ὁ χρόνος καταργεῖται στὴν αἰτιατὴν ἐξέτασιν τῶν πραγμάτων, ὅτι ἡ σχέση αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος πρέπει νὰ νοηθῇ ἔτσι, ὅτι μποροῦμε νὰ τὴν μεταφέρωμε ἀθιχίρετα σὲ ὅποιονδήποτε σημεῖον μπροστὰ ἢ πίσω χωρὶς νὰ τὴν μεταβάλωμε καθόλου, καὶ ὅτι ἐπομένως ὁ χρόνος παίζει στοὺς μαθηματικούς καὶ φυσικούς νόμους ἕνα ρόλον τελείως ξένον πρὸς τὴν ὑπόστασίν του, χωρὶς καμμιά ποιότητα, ἀντιστρέψιμος καὶ ἐπομένως χωρὶς τὴν κατεύθυνσιν ποὺ εἶναι τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν γνώρισμά του. Ὁ Einstein, διατυπώνοντας τοὺς νόμους τῆς σχετικότητος καὶ κίνου τὸ χρόνο (τὸ μαθηματικὸν χρόνον) μίαν ἀκόμη, τὴν τέταρτην διάστασιν τοῦ χώρου, καθὼς καὶ ὁ Κάντ, ποὺ τὸν ὀρίζει ὡς μίαν παραστατικὴν μορφήν, ἕνα συνεχὲς μὲ μίαν διάστασιν ἀπέναντι τοῦ χώρου ποὺ ἔχει τρεῖς, ἔδωκαν τίς τελευταίας λογικὲς συνέπειας ἀπὸ τίς γνωσεολογικὰς προϋποθέσεις τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης τῆς νεωτέρας Εὐρώπης.

Είναι φανερό ότι ο χρόνος αυτός, χωρίς ποιότητα και κατεύθυνση, ο αντιστρέψιμος αυτός χρόνος, από τον οποίο μπορούμε να κόψουμε κατά βούληση κομμάτια μεγάλα ή μικρά, να τα προσθέσουμε, να τα πολλαπλασιάσουμε και να τα συγκελλήσουμε όπως μας καπνίσει, δεν είναι δυνατό να είναι ο ίδιος με το χρόνο της άμεσης ψυχολογικής εμπειρίας, όπως είπε ο Bergson, αλλά ούτε και με το χρόνο της Ιστορίας, λέει ο Spengler. Και το παράλογο μιας τέτοιας ταύτισης θα το καταλάβουμε άμεσα, αν φαντασθούμε τις απλούστερες μαθηματικές πράξεις εκτελεσμένες επάνω στους αριθμούς των χρονολογιών. Μας δίνει το 1932 μ. Χ. μείον το 46, δηλ. το χρόνο που ο Κάισαρ κατέκτησε τους Γαλάτας, το 1886, δηλ. το χρόνο της Κρητικής επανάστασης: "Οποιοσδήποτε κάτι τέτοιο, θα χαρακτηριστεί άμεσα για τρελλός. Οι φυσικοί και μαθηματικοί νόμοι επομένως ισχύουν ολοκληρωτικά εκεί όπου δεν υπάρχει Ιστορία, στην ανόργανο και νεκρό της φύσης με την επιστημονική έννοια της μηχανικής αλληλουχίας. Κάθε τι που ζει όμως έχει Ιστορία, κατεύθυνση, τα χρονικά σημεία δεν αντιστρέφονται ούτε καν υποθετικά. Η αιτιότητα δεν ισχύει στην Ιστορία, τουλάχιστο με την αυστηρή επιστημονική σημασία της, και κάθε άλλη σημασία της δεν είναι παρά επιπόλαια σύγχυση και αυθαιρεσία, ανακατωμένες έννοιες που κολακεύουν τη φαντασιόπληκτη επιστημονικότητα ώρισμένων κοινωνιολογικών και ιστοριοσοφικών συστημάτων. Το να εφαρμόζουμε τους νόμους αίτιας και αποτελέσματος στις όρατες εκδηλώσεις της πολιτικής και πνευματικής ζωής, είναι μεταμπερισμένη φυσική επιστήμη.

Δεν υπάρχει λοιπόν τρόπος να μελετήσουμε την Ιστορική ζωή; Ναι, είναι ο τρόπος που μεταχειρίζεται η βιολογία, η παρατήρηση, η σύγκριση, η αναζήτηση όχι της ταυτότητας, αλλά της ομοιότητας, και ιδίως όχι της στατικής μορφής, αλλά της παρόμοιας λειτουργίας και προσρισμού (fonction). Ένα φυτό, ένα ζώο, από την ώρα που θα γίνει ή σύλληψη ή η γέννησή του, και μάλιστα πολύ πριν, γενεές και αιώνες πριν, έχει μέσα του ώριμους νόμους σύμφωνα με τους οποίους θα αναπτυχθεί, ώριμους φραγμούς που δεν μπορεί να ξεπεράσει, και

σχετικά με τη μορφή, και σχετικά με τη διάρκεια, και σχετικά με την αλληλουχία των διαφορών του φάσεων. Τα όρια αυτά είναι η μοίρα του (μεταφράζω έτσι τον όρο Schicksal) που μπορεί για μας, και για κάθε άλλη διάνοηση, να είναι απρόβλεπτη και αδύνατο να προυπολογιστεί, αλλά που μέλο τουτο δεν παύει να είναι απαραβίαστη και να έχει αναγκαστικό κύρος. Το ίδιο συμβαίνει και με κάθε άνθρωπο και με κάθε σύμπλεγμα οργανισμών, κάθε ομάδα, έθνος ή τάξη, και τέλος με τους ανώτερους εκείνους οργανισμούς, τις μεταφυσικές οντότητες, που ο Spengler ονομάζει πολιτισμούς και στους οποίους αποδίδει μίαν αυθυπαρξία, μια ύπασταση, πέραν από τα σύνορα κάθε νοητού, που αυτή αναγκάζει τους ανθρώπους μιας ώριμης εποχής και περιοχής να πάρουν τον τύπο της, να την εκφράσουν συμβολικά με όλο τους το είναι, με κάθε κίνηση, λόγο και πράξη, με κάθε εκδήλωσή τους και με κάθε κρυφό κίνημα της φαντασίας και του αισθήματος. Ομολογώ ότι έδω μου είναι αδύνατο να παρακολουθήσω τον Spengler, όσο και αν αισθάνομαι βαθύτατα πόσο υποβλητικός είναι ο λόγος του (Goethe που τον ενέπνευσε και που παίρνει ως μοτίβο σε όλο το έργο του: «Κάθε τι εφήμερο είναι απείκασμα μόνο»... Ο ίδιος θα έλεγε βέβαια ότι η ρασιοναλιστική μου παιδεία και ο υλιστικός μας αιώνας με κάνει ανίκανη να συλλάβω κάτι τόσο μεταφυσικό, μια ψυχικότητα αύλη που γεννιέται, μεγαλώνει και πεθαίνει σε δέντρο ή παιδί. Όπως κι' αν είναι, νομίζω πως δεν παραδράπτει την ουσία της θεωρίας του Spengler, αν κάνουμε αφαίρεση από τις μεταφυσικές αυτές σκιές που αναδεύονται με τόσο μυστήριο από πάνω μας. Το ίδιο παρακολουθούμε τον Πλάτωνα σε όλη του την εξονυχιστική ανάλυση των παλαιότερων θεωριών των προσωκρατικών φιλοσόφων, παραδεχόμεστε τις απόλυτες ηθικές του αρχές και τις επιθυμητές εφαρμογές τους στην ιδανική καθώς και στην εγκόσμια τούτη πολιτεία, αλλά σταματούμε μπροστά στους μύθους του Φαίδωνα, του Φαίδρου και άλλων διαλόγων, όπου προσπαθεί μ' ένα μύθο να εκφράσει ακριβώς τους ασύλληπτους πια νοητικά στοχασμούς του για την τελευταία πραγματικότητα. Κι' όμως οι μύθοι αυτοί ίσως να είναι ακριβώς το καλύτερο «απείκασμα»

(Gleichis) της υπερβατικής οντότητας, και ίσως να αξίζει να μελετηθούν, όπως είχα κάποτε σκοπό να το κάνω, ως μεταφυσική, ανεξάρτητα από κάθε λογική και διαλεκτική. "Ας είναι. . .

Η παρατήρηση, παραβολή και συγκριτική μελέτη των αναλόγων φαινομένων σε διαφορετικούς πολιτισμούς δεν θα είναι όμως ή ψυχρή εκείνη διανοητική λειτουργία που κάνει το ίδιο για τα φυσικά φαινόμενα, μετρώντας άπειροστά και αποδελτιώνοντας παραλλαγές που προσπαθεί πάντα να υπαγάγει κάτω από ένα γνωστό νόμο. Στην αισθητική είναι πια κοινή αρχή ότι, για να νοιώσει κανείς ένα έργο τέχνης, πρέπει με κάποιο τρόπο να βγεί από τον εαυτό του, να πάρει για μιά στιγμή την ξένη προσωπικότητα, να μπη στη σάρκα και το αίμα των προσώπων που απεικονίζονται ή του δημιουργού καλλιτέχνη που ένωσε και έκδηλώνει ώρισμένη συγκίνηση, μ' ένα λόγο να ταυτισθεί λίγο πολύ μ' ένα ξένο πνεύμα. Το φαινόμενο αυτό που η ψυχολογία ονομάζει εναίσθηση, υπάρχουν πολλές θεωρίες για να το εξηγήσουν, και μολονότι είναι σπάνιο σε ύψηλο βαθμό, είναι γνωστό σε όλους μας σε μικρότερη ένταση, ιδίως όταν παρακολουθούμε δράμα, διήγηση ή όταν βυθιζόμαστε ακούοντας μουσική. Η εναίσθηση μας δίνει την εντύπωση ότι βρισκόμαστε σε άμεση επαφή με το αντικείμενο, ότι η γνώση μας γι' αυτό είναι βαθύτερη και γνησιώτερη από κάθε πληροφοριακή μάθηση, που δεν κάνει άλλο παρά να γυρίζει γύρω του χωρίς να το φτάνει ποτέ. Είναι η εντύπωση αυτή άπατηλη και ψεύτικη; βέβαια όχι, παρ' όλες τις υπερβολές και τις ήμιμαθίες που μπορεί να θρέψει· βέβαιο είναι πως καμιά κριτική δεν μπορεί να στερηθεί το στοιχείο αυτό, και πως η κατανόηση ενός έργου τέχνης, ή μιας ιστορικής εποχής, είναι σπάνια ανάλογη με το ποσόν των γνώσεων που έχει σωριάσει ο ιστορικός στο κεφάλι ή στο συρτάρι του· δυνατώτεροι φιλόλογοι στα αρχαία έλληνικά υπήρχαν πολλοί πριν από τον Nietzsche, αλλά η διάκριση που έκανε αυτός ανάμεσα στο διονυσιακό και το άπολλώνιο πνεύμα στην έλληνική τραγωδία και γενικότερα την αρχαία έλληνική ζωή, έφωτισεν έξαφνα με καινούργιο φως το σύνολο του αρχαίου πολιτισμού.

Όσα είπα ως εδώ είναι γνωστά κι' ίσως φ-

νούν κοινοτοπίες. Το νέο στοιχείο που φέρνει ο Spengler, είναι ότι αναγνωρίζει πέρα ως πέρα ότι ή μέθοδος στην ιστορική εξέταση πρέπει να είναι ακριβώς ή εναίσθηση αυτή που και σχολαστικώτεροι επιστήμονες παραδέχονται κάπου-κάπου άθελά τους, και ότι πρέπει να πάψει ή αναζήτηση αίτιων και αποτελεσμάτων στα ιστορικά φαινόμενα που τα παραμορφώνει και κάνει την ιστορία ένα κακοφωτωμένο παρακλάδι των φυσικών επιστημών, χωρίς καμιά πιθανότητα να φθάσει ποτέ στην τελειότητά τους, αφού το αντικείμενό της είναι το ζωντανό γίγνεσθαι, ή εξέλιξη εν χρόνω με μιά κατεύθυνση που δεν αντιστρέφεται. Πρέπει λοιπόν να παραδεχτούμε πως δεν υπάρχουν νόμοι στην ιστορία; πως όλα είναι παραδομένα στην τύχη, πως τίποτα δεν επαναλαμβάνεται, και πως κάθε φαινόμενο, μοναδικό στο είδος του, αντιστέκεται στην επιστήμη, αφού δεν υπάγεται κάτω από κανένα νόμο, και ή επιστήμη γνωρίζει μόνο νόμους και όχι απομονωμένα φαινόμενα; Στις έρωτήσεις αυτές δεν υπάρχει ούτε καταφατική ούτε αρνητική απάντηση, γιατί απλούστατα είναι στραβά βλαμένες· δεν έχουμε να διαλέξουμε ανάμεσα στις δυο αντίθετες, καθώς φαίνονται στην πρώτη ματιά, πιθανότητες, γιατί δεν είναι αποκλειστικές αντιφάσεις, δεν περικλείουν έπομένως μεταξύ τους όλη την περιοχή του δυνατού. Δεν έχουμε να διακρίνωμε την αιτιότητα από την τυχαία σύμπτωση, άλλ' από τη μότρα· δε χρειάζεται να διαλέξωμε ή νόμο ή τελεία αναρχία, αλλά φυσικό νόμο και αναλογικό ρυθμό, σύστημα και φυσιογνωμική, μέτρηση και μορφολογία. Με τα δεύτερα μέλη από τα ζευγάρια αυτά των απόψεων έχει να δουλέψει ή ιστορία.

Άπειρες μονομερείς και λεπτομερειακές έργασίες, και πολύ αξιόλογες, έχουν γίνει σχετικά με ώρισμένα θέματα, χωρίς να μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει διαμορφωμένη ιστορική μέθοδος, γιατί της έλειπαν ως τώρα οι από τα πρην γενικές απόψεις, οι μεταφυσικές προϋποθέσεις που δεν άμφισθητούνται κάθε στιγμή, και που οι φυσικές επιστήμες έχουν όριστικά και δογματικά παραδεχτεί για τον εαυτό τους. Τέτοια δόγματα, άρθρα πίστεως για τις φυσικές επιστήμες της νεώτερης εποχής στον εύρωπαϊκό πολιτισμό, είναι π. χ. ο νόμος για τη διατήρηση της έ-

νέργειας, ή έλξη των σωμάτων από μακριά κ. ά. Για την ιστορική έρευνα δέν έχουν διατυπωθή ανάλογες απόψεις, και όποιος θά έκανε κάτι τέτοιο, θά έφερνε την ίδια επέκταση και αναμόρφωση στην ιστορία, όπως έφερε στην αστρονομία ή Κοπερνική θεωρία άπέναντι στο γεωκεντρικό Πτολεμαϊκό σύστημα. Και πραγματικά αυτή την άξίωση έχει ό Spengler, κ' έτσι ονόμαζε τή μέθοδό του. "Ας ιδούμε λοιπόν τις απόψεις αυτές χωρίς νά τις αναλύουμε πιά μία μία, άφου ό ίδιος παραδέχεται ότι ώρισμένες μεταφυσικές προϋποθέσεις δέν έχουν γιατί και πώς, άλλ' ότι είναι ζήτημα άμεσης άποδοχής, όπως τό κάτω-κάτω ή θέση κάθε πρώτης άρχής. "Αν δέν μπορούμε όμως νά εξετάσουμε διαλεκτικά τις βάσεις τους, άφου αυτές χρησιμεύουν για καθολική και πρώτη βάση, μπορούμε ίσως νά τις μεταχειριστούμε όπως εξετάζουν σήμερα πραγματιστικά τις προϋποθέσεις σε πολλές φυσικές και τεχνικές επιστήμες : εάν ύποθέσεις έργασίας και αν ιδούμε ότι σε πολλά σημεία της έφρμογής τους άποδεικνύονται ισχυρές και χρήσιμες, ότι διαφωτίζουν με νέο τρόπο, εξηγούν και τοποθετούν πολλές ιστορικές έκδηλώσεις που ως τώρα έχώναμε βεβισμένα κάτω από τή μία ή την άλλη θεωρία, ότι συνδέουν άρμονικά μερικά φαινόμενα που βουδ' ως τώρα ενιώθαμε πως έχουν κάποια σχέση, κι' άκόμα περισσότερο, αν μας δείχνουν τό δρόμο μας και ιδίως τό δρόμο της νέας γενεάς προς τις μόνες κατευθύνσεις που οδηγούν μακριά από τά τυφλοσόκακά, όπου πολλές και αξιόλογες προσωπικότητες των άμέσως προηγούμενων γενεών έσπασαν τά μυστρα τους, έ! τότε ως τις παραδεχτούμε έστω και πρόσκαιρα, έστω και αν πρόκειται νά θυσιάσουμε μερικές από τις προλήψεις του καιρού μας και μερικές πολύ διαδεδομένες αντιλήψεις, που ίσως μας ένθουσίασαν επιφανειακά.

Η μελέτη κάθε ζωντανού άτόμου ή συνόλου, είδαμε πως έχει ως νόμο της την αναλογία· τό γίνεσθαι έχει μιá κατεύθυνση κ' ένα ρυθμό· κάθε ζωντανός οργανισμός έχει προσχεδιασμένη τή μοίρα του ανάμεσα σε ώρισμένα όρια που δέν μπορεί νά ξεπεράσει· τά όρια αυτά είναι δοσμένα από τό αίμα και την καταγωγή, όσο και από τό μεγαλύτερο σύνολο μέσα στο όποιο ζει και κινείται· τό μέγιστο δυνατό τέτοιο σύνολο είναι ό εκάστοτε

ζωντανός πολιτισμός μέσ στον όποιο γεννηθήκαμε, καθώς και ή περίοδο που διατρέχει αυτός την εποχή μας. Γιατί κάθε πολιτισμός, όπως κάθε φυτό και κάθε ύπαρξη, θά διανύσει άνγκαστικά ώρισμένες περιόδους κι' αυτές

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΘΕΣΙΝ
ΤΗΣ ΟΜΑΔΟΣ "ΤΕΧΝΗ,"

Α. ΣΩΧΟΣ

ΕΣΤΙΑΣ

Δ'—42.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

περιορισμένες στὴ διάρκεια καὶ στὴν ὑπόστασή τους· ὅπως τὸ φυτὸ θὰ βλαστήσει, θ' ἀνθήσει ὕστερα ἀπὸ ὠρισμένο χρονικὸ διάστημα καὶ ἀπάνω κάτω ὠρισμένες φορές, θὰ βγάλει ὠρισμένο εἶδος καρποῦ καὶ φύλλα, καὶ τέλος θὰ μαραθῆ καὶ θὰ πεθάνει· ὅπως κάθε ζῷο, καὶ ὁ ἄνθρωπος θὰ κυοφορηθῆ ὠρισμένη περίοδο, θὰ γεννηθῆ με ὠρισμένη μορφή —πάντα ἀνάμεσα σὲ ὅρια λίγο-πολύ ἐλαστικά— θὰ γίνῃ παιδί καὶ ἔφηβος, θὰ ὀριμάσει σωματικά καὶ ψυχικά, καὶ τέλος θὰ γεράσει καὶ θὰ πεθάνει· τὸ ἴδιο, ἀλλὰ πῶς ἀνεξήγητα γιὰ μᾶς, κάθε μεγάλος πολιτισμὸς θὰ γεννηθῆ κάποτε, δὲν ξέρομε γιὰτί καὶ πῶς, θὰ περάσει ὠρισμένη πρώτη ἐαρινή περίοδο, με ὠρισμένα γενικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα πού ἀνήκουν σὲ ὅλους τοὺς πολιτισμούς, καὶ ὠρισμένα ἄλλα πού ἀνήκουν ἀποκλειστικά σ' αὐτὸν καὶ μόνο, θὰ ἀνδρωθῆ με ὠρισμένες ἐκδηλώσεις καὶ σὲ ὠρισμένο ἀπὸ τὸ πρὶν χρονικὸ διάστημα, θὰ δημιουργήσῃ ἕναν ὠρισμένον ἀνθρώπινον τύπο καὶ ὠρισμένες ἐκδηλώσεις στὰ διάφορα ἐπίπεδα πού τὸν συμβολίζουν, θὰ φθάσει στὸ φθινόπωρο τῆς ζωῆς του δημιουργώντας τις ἀπέραντες διεθνικὲς πολιτείες καὶ ἀτελείωτες μάζες ξεριζωμένων ἀνθρώπων, θὰ ἐκφυλισθῆ τέλος με τὸν ἐκπολιτισμὸ καὶ θὰ καταλήξῃ σὲ μιὰν ἐπιδίωξη λαῶν φελλάχων, χωρὶς δύναμη ψυχική γιὰ ὀργανωμένη πολιτική, θρησκευτική καὶ πνευματική ζωή, χωρὶς ἀνώτερη θέληση καὶ χωρὶς πίστη. Τέτοιοι λαοὶ εἴτε ἐξακολουθοῦν νὰ ζοῦν χωρὶς ἱστορία ἐπὶ μακροὺς χρόνους, ὅπως ἀκριβῶς οἱ Φελλάχοι, πού γι' αὐτὸ τοὺς πῆρε ὁ Spengler γιὰ σύμβολο ὅλων τῶν ἀναλόγων καταστάσεων· εἴτε θὰ χρησιμεύουν σὰν εὐκολὴ λεία σὲ λαοὺς καινούργιους, πού μέσα τους ξυπνάει ὁ σπόρος νέου πολιτισμοῦ, καὶ θὰ γίνουν ἔτσι δοῦλοι, τὸ λίπασμα ἀπ' ὅπου θὰ βλαστήσει τὸ νέο δέντρο.

Κάθε πολιτισμὸς, ὅπως καὶ κάθε ἄτομο, κάθε ὑπαρξή, στὸ φυσικὸ ἢ ζωϊκὸ βασίλειο, εἶναι κάτι αὐτοτελὲς καὶ μοναδικό· στέκει ἀπομονωμένος καὶ ψυχικά ξένος πρὸς τοὺς ἄλλους, ὅπως τὰ δέντρα στὸ δάσος, πού εἶναι δάσος μόνο γιὰ μᾶς, γιὰ ἕνα ξένο μάτι πού δὲν ἀνήκει στὰ δέντρα. Κυβερνιέται ὅμως κι' αὐτὸς ἀπὸ τὴ μοῖρα του, πού τοῦ βάζει ὠρισμένους φραγμούς, χρονικοὺς καὶ ποιοτικούς.

Οἱ φραγμοὶ αὐτοὶ εἶναι δυὸ λογίων, παράλληλοι καὶ ἀσύμμιχτοι μεταξὺ τους: οἱ πρῶτοι εἶναι κοινοὶ σὲ ὅλους τοὺς πολιτισμούς, καθορίζουν τὴ διάρκεια καὶ ὠρισμένα γενικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα· οἱ δεῦτεροι εἶναι ποιοτικοὶ καὶ καθορίζουν μόνο τὴ δική τους ἀτόφια ἐξέλιξη· κι' οἱ δυὸ εἶναι ἀξεπέραστοι.

Γιὰ τὸν ἄνθρωπο, καὶ ἴσως γιὰ κάθε διάνοια, οἱ δεῦτεροι δὲν μποροῦν νὰ προκαθοριστοῦν ἀπὸ τὰ πρὶν· τοὺς πρῶτους μπορεῖ νὰ τοὺς συναγάγομε ἀπὸ τις ἀναλογίες με τοὺς ἄλλους γνωστοὺς πολιτισμούς. Καὶ ὁ ἄνθρωπος τὸ ἴδιο ὡς ζωντανὸς ὀργανισμὸς εἶναι προκαθορισμένος ἀπὸ δυὸ λογίων μοῖρες: τὴ μοῖρα τῆς φυλῆς του, τοῦ ζωϊκοῦ εἶδους στὸ ὁποῖον ἀνήκει, δηλαδὴ τοῦ ἀνθρώπινου γένους· καὶ τὴν ἀτομική του μοῖρα, ποιοτικὰ μοναδική καὶ ἀπρόβλεπτη· ὡς ἄνθρωπος ὅμως γενικά, ξέρομε πῶς ὁ καθένας δὲν μπορεῖ νὰ ζήσει πολὺ περισσότερο ἀπὸ τις τρεῖς εἰκοσαετίας καὶ δέκα πού λέει ἡ Γραφή, πῶς δὲν μπορεῖ νὰ βγάλῃ δόντια πέντε ἢ δέκα φορές, πῶς δὲν μπορεῖ νὰ γεννήσῃ περιστέρια, ἢ νὰ βγάλῃ βράχια, ἢ ν' ἀλλάξῃ τὸ χρῶμα τοῦ δέρματός του ἢ τῶν ματιῶν του κλπ. Κι' ὅμως αὐτὰ πού φαίνονται βλακείες, ὅταν τὰ λέμε γιὰ τὸ φυσιολογικὸ ἄνθρωπο, τὰ θεωροῦμε πολὺ φυσικά γιὰ τὸν πνευματικὸ, καὶ περιμένουμε ἀνγεννήσεως θαύματα καὶ ἀνατροπὲς τῆς φυσιολογικῆς πορείας τῆς ἱστορίας, ἀπὸ θεωρίες, προπαγάνδες καὶ κινήματα. Γιὰτί ὁ ἄνθρωπος, ὄχι πιά σὲ ζωϊκὸ εἶδος, ἀλλὰ σὰν ἱστορικὸς παράγων, ἔχει ἐπίσης τὴν ὠρισμένη του μοῖρα, διπλή· καὶ οἱ φραγμοὶ πού ἀναφέραμε γιὰ τοὺς πολιτισμούς καὶ τὴν ἐξέλιξή τους, ἰσχύουν φυσικά καὶ κυριολεκτικὰ γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ γιὰ τις ἱστορικὲς ἐκδηλώσεις του πολιτισμοῦ χωρὶς τὸν ἄνθρωπο πού ἐνσαρκώνει τὰ σύμβολά του, δὲν ὑπάρχει βέβαια, χωρὶς πάλι καὶ νὰ μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ὁ πολιτισμὸς εἶναι μιὰ ἔννοια πού κερδίσαμε μόνο ἀπὸ ἀφαίρεση ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο ἀνθρώπινον ἄτομο πού μόνο ὑπάρχει. Ἔτσι νόμιζαν ἄλλοτε, πῶς ἡ κοινωνία δὲν εἶναι παρὰ μιὰ γενική ἔννοια, μιὰ ἀφαίρεση ἀπὸ τοὺς μεμονωμένους ἀνθρώπους. Ἐνῶ ξέρομε σήμερα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὡς ἄτομο, τὸ χεροπιαστὸ αὐτὸ πρᾶγμα τῆς ὑποτιθεμένης ἀμέσου ἀντιλήψεως, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ θεωρητικὸ κατασκευάσμα.

(Ἀκολουθεῖ)

ΕΛΛΗ ΛΑΜΠΡΙΔΗ